

Csath Magdolna

A HORTHY-KORSZAK GAZDASÁGPOLITIKÁJÁRÓL*

Tisztelt elnökség, kedves résztvevők!

Fölmerülhet Önökben a kérdés, hogy mit is keres egy alapvetően történelmi kérdéssel foglalkozó konferencián egy közgazdász. A konferencia rendezői engem arra kértek, hogy Horthy Miklós korának gazdasági állapotairól és a Horthy kormány gazdaságpolitikájáról adjak egy rövid áttekintést. A felkérést elvállaltam, bár ez a téma nem tartozik szorosan a kutatási területeim közé. Azonban úgy érzem, hogy a ma közgazdászainak és gazdaságpolitikuskainak is sokat lehetne tanulniuk abból, ami Horthy kormányzósága alatt történt Magyarországon. Érdeemes lenne alaposan szemügyre venni, hogy hogyan sikerült akkor egy romokban heverő országot viszonylag gyorsan gazdaságilag rendbe hozni. Ezért előadásomban azt szeretném megvizsgálni, hogy a trianoni tragédia után, akkor amikor gazdaságilag és lelkileg egyaránt rendkívül nehéz helyzetben volt az ország, milyen megoldásokat kerestek az akkori vezetők, és lehetne-e valamit tanulnunk az általuk alkalmazott módszerekből. Egyáltalán van-e valamilyen hasonlóság az akkori és a mai magyar állapotok között.

Mi is történt akkor a háború és Trianon után?

Közel kilencven évvel ezelőtt óriási tragédia érte a nemzetet. Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlásával és Trianonnal egy szerves gazdasági egységet képező gazdasági-társadalmi régió, amely a bele tartozó országokat szinte mindennel el tudta látni, felbomlott. A magyar cégek szempontjából ez azt jelentette, hogy hirtelen elvesztették piacaikat és beszerzési forrásaikat. Hiszen a lakosság jelentős része, illetve a nyersanyagok, energiaforrások ásványi kincsek hatalmas mennyisége került a határon kívülre. Például gépiparunk piacainak 82 százalékát veszítette el, ami óriási gondot jelentett. Nagyon sok gyár fizikailag is elkerült Magyarországról: egyedül Romániába 927 vállalat került át. 1913-ban még 4851 ipartelep volt Magyarországon, 1921-ben pedig már csak 2124. Vagyis az ipartelepek több mint a fele elveszett Magyarország számára. Előrevetítve a későbbi eredményeket megemlítem, hogy 1928-ban azonban már újra 3552 ipartelep volt Magyarországon. Erről a nagy munkáról így írt dr. Knob Sándor „A magyar ipar” című könyvben (Halász Pál Könyvkiadóvállalata, Budapest, 1941): „A magyar államférfiaknak, akiknek a világháborút követő összeomlás után az ország újjáépítésének történelmi feladata jutott, meg kellett szervezniük azt a munkát, amely a megváltozott életfeltételek közé került magyarság gazdasági létfenntartását és boldogulását volt hivatva biztosítani.” Óriási gond volt a létrejött gazdasági aránytalanság. Erről dr. Knob Sándor a következőt mondja: „Nem szabad elfeledkezni arról, hogy nemcsak a csonka határok közé szorított ország belső gazdasági szerkezete változott meg az európai újjárendezés

* Elhangzott 2008. június 28-án Szegeden a Társadalom és politika a Horthy-korszakban című konferencián.

nyomán, de átalakult a dunai medencében lévő országok gazdasági struktúrája is. Ebben a teljesen új helyzetben kellett gondoskodni nyolcmillió ember mindennapi kenyérééről, később arról, hogy nyolcmilliónyi magyarság emberibb, kulturális igények szempontjából is különb életkörülmények közé kerüljön....” Az aránytalansági probléma arra utal, hogy teljes termelő ágazatok tűntek el az országból, szűntek meg teljesen, miközben újak meg még nem voltak. Vagy itt maradtak a feldolgozó kapacitások, de nem volt mit feldolgozni. Például véve a malomipart. Malom volt, de nem volt már annyi gabona, mint korábban. Gond volt a szakemberekkel is. Az ország ipart űző népességének 1920. évi lélekszáma a területcsonkítás folytán a felére, 630 ezerre apadt. A területvesztés miatt nőtt viszont a népsűrűség. A gazdasági erőforrásainak jelentékeny részétől megfosztott országban ezért a népesség megélhetésének biztosítása érdekében fel kellett gyorsítani az iparosodási folyamatot. Ezt nagyban segítette, hogy az új magyar gyáripár megteremtéséhez megvoltak az erősségeink: a kiváló magyar műszaki értelmiség és a jól felkészült munkásgárda. A gazdasági fejlődést ugyanakkor akadályozta a magas infláció, az általános bizonytalanság, és az, hogy a szétzilált gazdasági helyzet, a tönkrement és külföldre került gyárak, bankok, biztosítók, iskolák, posták stb. miatt nagyon magas volt a munkanélküliség is.

Mégis, hogyan lehetett ebből a helyzetből kikerülni? Mi történt, milyen eredmények születtek viszonylag gyorsan?

Tipikus jelenség volt a gyors gazdasági stabilizáció. 1921 és 1936 között az ipar évi átlagos növekedési üteme 5,6 százalék volt. Gondolom, ennek ma is örülnénk! Az ipari termelés 1929-re 19 százalékkal növekedett. Nagyobb volt ez a növekedés, mint az utolsó békeévben. Szintén 1929-re több területen is sokkal jobb gazdasági eredményt értünk el, mint az utolsó békeévben. Nézzük, melyek voltak ezek a területek!

A gépipar területén hatalmas fejlődés következett be. De igaz volt ez a közlekedésgépészeti területére és a textiliparra is. Például a textiliparban 1920 és 1930 között tízszeres volt a növekedés üteme.

Nagyon nagy nevek lehetne megemlítenünk: kutatókat, fejlesztő mérnököket és új, innovatív termékeket, valamint olyan iparágakat, amelyek nagyon gyorsan versenyképessé váltak a világpiacon is. 1926-ban a Ganz-Danubius gyár már korszerű benzinmotoros személykocsikat gyártott a hazai és nemzetközi vasúttársaságoknak, valamint a Ganz-Jendrassik-rendszerű gyorsforgású diesel-motor is kiemelkedő innováció volt a vasúti vontatás történetében. De megemlíthetnénk az Orion gyár új termékeit, Csonka János 1925-ben kis motorok gyártására alapított gépgyárát, a Győri Waggon- és Gépgyár újra induló repülőgépgyártását és az izzógyártást is.

Az ipar gyors fejlődése mellett fontos volt a mezőgazdaság erősítése is. A kormány döntésének következtében jelentős támogatást kapott a zöldség-gyümölcs ágazat. Ekkor alapították meg a konzervgyárak többségét, többek között a kecskeméti konzervgyárat is. Ekkoriban az élelmiszeripar olyan fejlettséget ért el, hogy akár húszmillió ember élelmezését is biztosítani tudta volna.

Természetesen az ipar és a mezőgazdaság fejlődésével együtt javult az emberek életszínvonala és életminősége is. Óriási befektetések történtek a tudásszint emelésébe, a tanulásba, az oktatás fejlesztésébe. Milyen oktatási stratégiát folytattak Horthy Miklós kormányzai?

1921. április 14-től 1931. augusztus 19-ig gróf Bethlen István volt Magyarország miniszterelnöke, aki – annak ellenére, hogy nem közgazdász volt – nagyon jól látta: a gazdasági stabilizációnak óriási szerepe van, s a stabilizáció nemcsak gazdasági-pénzügyi, de tudásbeli kérdés is. Olyan helyzetben kellett új gazdaság- és társadalompolitikát kidolgoznia, amikor a pénzügyek teljesen ziláltak voltak és jelentős tőkehiány volt a gazdaságban. Az egyik fontos lépése ezért, amellyel a gazdaságot stabilizálni akarta, az volt, hogy 1922-ben népszövetségi hitelt vett fel. A jelenlegi tapasztalataink alapján azt mondhatnánk, hogy a hitelfeltétel nem jó dolog, mivel függővé, kiszolgáltatottá teszi az országot. Csakhogy nem mindegy, hogy miért és kitől veszünk fel hitelt, és hogy mire költjük. Ha a hitelt nem elpocsékoljuk, hanem beruházásokra, fejlesztésekre fordítjuk, akkor az megtérül. Ezt már Széchenyi István is világosan megmondta *Hitel* című, mai napig aktuális nagy művében. A Népszövetségtől felvett hitelt az akkori kormány teljes mértékben a gazdaság talpra állítására fordította, és ez meg is látszott az elért gazdasági eredményekben.

A másik fontos feladat a nagyon magas infláció megfékezése volt. Ehhez szükség volt egy önálló nemzeti bankra, amely létre is jött 1924-ben, majd 1927. január 1-jével a pénzügyi stabilizáció keretében megszületett az igen erős és értékálló új pénzünk, a pengő. Ez a pengő 1946. július 31-ig meg is maradt, s az idő tájt Európa egyik legerősebb valutája volt.

Manapság sokat beszélünk az államháztartás hiányáról és annak problémáiról. Az államháztartás hiánya mindig problémát okoz egy társadalomnak, gazdaságnak, mert nagy bizonytalanságot visz be a gazdasági életbe. A Bethlen kormánynak nagyon rövid idő alatt sikerült egyensúlyba hoznia az államháztartást. Mégpedig egy olyan időszakban, amikor elég sok fizetnivalója volt az országnak: gondoljunk csak a rengeteg „jóvátételi” és egyéb kiadásra. Azt is vegyük figyelembe, egy olyan időszokról van szó, amikor az ág is húzott bennünket: például ekkor érte az országot a román megszállás következtében az óriási, becslések szerint minimum 25 milliárd koronára rugó veszteség.

Kikre, mely rétegekre támaszkodtak az ország vezetői?

A külföldi tőke szerepe akkor is nagy volt. Működtek, megerősödtek, illetve létrejöttek új külföldi vállalkozások, és külföldi bankok is szép számmal voltak Magyarországon. Emellett azonban a kormánynak tudatos politikája volt az, hogy meg kell erősíteni a magyar vállalkozásokat, a hazai ipari és mezőgazdasági cégeket. Vagyis, hogy ki kell alakítani és meg kell erősíteni a magyar középosztályt. Ennek egyik módszere volt ezen cégek pénzhez és tudáshoz juttatása. Olyan banki megoldásokat kerestek, amelyekkel kedvező hitelhez lehetett juttatni a hazai működő és újonnan létrejövő kis- és közepes vállalkozásokat. Ezek között sok volt a kézműves, kis családi vállalkozás. Létrehoztak továbbá egy úgynevezett termelési hitelt, amely nemcsak pénzhez, de tudáshoz is hozzásegítette a vállalkozásokat. Ugyanis nyilvánvaló volt, hogy a termelés önmagában nem elég, tudásra is szükség van. Például jelentős többlet tudásra van szükség ahhoz, hogy ezek a magyar vállalkozások kijuthassanak a külföldi piacokra. Hiszen eddig nem voltak a magyar vállalkozók hozzászokva ahhoz, hogy exportálni is kell. Ezért a kormány szaktanácsadással is segítette a hitelt felvevő vállalkozókat. Ez

azt jelentette, hogy a hitelhez hozzátartozott egy ingyenes tanácsadás, oktatás is. Erre ma is hatalmas szükség lenne a magyar kis- és közepes vállalkozások körében.

Egy másik fontos területet is meg kell említenünk. Ma sokat beszélünk a közbeszerzésről. Ez az a tevékenység, amikor magánvállalkozások állami szervezeteknek, honvédségnek, kormányhivataloknak nyújtanak szolgáltatásokat. Ezt akkor közszállításnak hívták. A kormány stratégiája az volt, hogy ennek keretében minél inkább a magyar beszállítók kapjanak lehetőséget. Az akkori kormány központi értékeit tehát így foglalhatnánk össze: magyar vállalkozás, magyar munkaerő, magyar tudás. Egy liberális közgazdász azt mondhatná, hogy ez egy piacellenes felfogás – és elitelné. De ne feledjük, hogy ha kivérzett, legyengült, elszegényedett vállalatoknak kell versenybe szállniuk tudásérős, tőkeerős, versenyhez szokott külföldi partnerekkel, akkor nagyon valószínű, hogy a tönkremenetel vár rájuk! Ezért a gazdaságot újjáépíteni, megerősíteni akaró politikusnak az a feladata, hogy helyzetbe hozza az önhibájukon kívül versenyhátrányba került hazai vállalkozásokat. Tegyük azonnal hozzá, hogy ma is ez lenne a dolga! Horthy Miklós kormányának vezetői így gondolkoztak, és ezért előnyben részesítették a közszállításoknál a hazai termékeket termelő, hazai munkaerőt alkalmazó, hazai vállalkozásokat.

Visszatérve a tudás fontosságára sok új kutatóintézet is létrejött ekkor. Ez Klebelsberg Kunonak, később Hóman Bálintnak köszönhető. A kutatásokat is jelentősen támogatta a kormány, sok nemzetközi konferencián vettek részt és tartottak figyelemre érdemes előadásokat magyar kutatók.

Egy közgazdásznak nagyjából itt kellene befejeznie, de engedjék meg, hogy én a gazdaság mögé is betekintsek, és foglalkozzam még az emberi – értékrendbeli – tényezővel is. Ahogy a híres olasz szociológus-politológus, Alfredo Pareto mondja: erkölcs és értékrend nélkül a gazdaság sem lehet sikeres. Peter Drucker amerikai közgazdász szerint pedig nincsenek szegény, sikertelen cégek, csak rosszul vezetettek vannak. Ezt a mondást az országokra is kiterjeszthetjük. Ugyanis az – a kutatások tükrében – az is beigazolódott, hogy szegény, fejletlen és sikertelen országok sincsenek, csak rosszul irányítottak vannak.

Ennek fényében nézzük meg, kik és hogyan vezették Magyarországot ebben az időben, és milyen erkölcsi normákat követtek ezek a vezetők!

Horthy Miklósról tudjuk, hogy tudatos vezető volt: nagyon jól tudta, hogy mi a feladata, mit kell megoldania. Ezen kívül karizmatikus ember is volt. Több nyelven beszélt, tudta, hogy különböző diplomáciai tárgyalásokon hogyan kell viselkednie. Emellett tiszta családi életet élt. Ezek nagyon fontos jellemvonások. Modern vezető is volt abban az értelemben, hogy nem szólt bele abba, ami nem az ő szakterülete volt. Inkább kiváló szakembereket választott az egyes pozíciókba. Ha nem vált be az illető, akkor lecserélte. Nem volt jellemző Horthy Miklósról, hogy a cimborái közül válogatott volna vezetőket. A vezetők kiválasztásánál elsődleges szempontja volt, hogy nagytudású, megbízható és a nemzet iránt elkötelezett legyen az illető vezető. Azt is tudta, hogy milyen fontos egy országban a rend. Ezt 1922-ben így fogalmazta meg: „Ebben az országban rendnek kell lennie, és én rendet fogok teremteni.” Ezt a hozzáállást – tudjuk – nem szeretik a liberálisok. A rendről azonnal a demokrácia sérülése jut az eszükbe. Milyen értékrend uralkodott Horthy idején az országban? Alapvetően

nemzeti érzelmű, konzervatív szemléletű volt az értékrend, ami azonban nem jelentett bezártságot, befelé fordulást.

Jó vezető volt abban az értelemben is, hogy tudott dicsérni, köszönetet mondani. Fontosnak tartotta megdicsérni, kiemelni, példaként állítani azt, ami erre érdemes volt. Ezért alapította meg 1920-ban a Vitézi Rendet, továbbá a Corvin Láncot és a Corvin Koszorút. Tehát követendő mintákat hozott létre, értékrendet teremtett. Mindez nem lett volna könnyű a társadalom támogatása nélkül. A társadalom azonban akkor még összetartó és a becsületességet, a tisztességet elismerő értékrendet követő volt. A trianoni tragédia összekovácsolta és keménnyé, túlélni akaróvá tette a nemzetet. Nem volt olyan ember, aki nem értett volna egyet azzal, hogy nem adhatjuk fel, az országot fel kell, újjá kell építeni. Ehhez világos, a tudást és az emberi tartást fontosnak tartó értékrend kellett.

Találhatunk-e ma bármilyen párhuzamot az akkori helyzetünkkel? Azt mondhatjuk, hogy nagyon sok mindent át lehetne venni az akkori módszerek közül, beleértve a gazdaságban alkalmazott fejlesztési stratégiákat is. De legalább ilyen fontos lenne az emberi minőség, a szilárd értékrend, a jó vezetési módszerek átvétele. Az előadás időpontjában azonban országunkat az jellemzi, hogy baj van a vezetés színvonalával és a társadalmi összefogással egyaránt. Néhány napja kaptam meg a svájci IMD – ez egy nemzetközi hírvéleményező intézet – jelentését, amely szerint az előző évhez viszonyítva az ország vezetésének színvonala, az alkalmazott módszerek átláthatósága, a gazdaság irányításának minősége tekintetében hét hellyel csúsztunk vissza a vizsgált nemzetek listáján. Ez egy év alatt drámai lecsúszást jelent. A társadalmi összefogás erőssége tekintetében pedig szintén a lista végén kullogunk. Az elemzés arra is rávilágít, hogy csak azok az országok tudnak tartósan sikeresek lenni, amelyekben erős a társadalmi összefogás. Ilyenek például a skandináv országok és Szingapúr.

Összefoglalva: érdemes és lehetséges tanulni a múltból. Fel kell figyelni arra, hogy melyek voltak akkor a sikeres gazdasági megoldások. Ilyen volt például a hazai vállalkozások támogatása. Természetesen a pénzügyi stabilitás is nagyon fontos, de nem léphet az értékrend elé. Mert ahogy Pareto mondta: erkölcs nélkül a gazdaság sem lehet sikeres. De ugyanilyen fontos a vezetők szerepe is, hiszen Peter Druckerre hivatkozva mondhatnánk: a sikeres ország a sikeres vezetés eredménye, és egy sikertelen ország elsősorban nem az emberek, hanem a vezetői miatt sikertelen.

Köszönöm a figyelmet!